

Formelartade och mer schematiska konstruktioner hos personer med demens

Camilla Lindholm & Camilla Wide

Lindholm, Camilla & Wide, Camilla, 2019: Formelartade och mer schematiska konstruktioner hos personer med demens. I: Bianchi, Marco, Håkansson, David, Melander, Björn, Pfister, Linda, Westman, Maria & Östman, Carin (red.), *Svenskans beskrivning 36. Förhandlingar vid trettio-sjätte sammankomsten. Uppsala 25–27 oktober 2017*. Uppsala: Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. S. 143–154.

1 Inledning

Hos personer med demens försämras de språkliga färdigheterna, både förmågan att producera och förmågan att förstå språk, successivt. Tidigare forskning (Wray 2002, 2008) har ändå visat att vissa språkliga enheter påverkas i anmärkningsvärt låg utsträckning vid kognitiva förändringar. Detta gäller särskilt formelstrukturer, dvs. ordspråk och talesätt, hälsningsfraser, responsuttryck som *ja* och *nej* och idiosynkratiska uttryck som återkommer i individens egen repertoar. Formelstrukturerna finns kvar som resurser även vid relativt långt framskriden demens, vilket innebär att de blir alltmer frekventa och prominenta hos talarna.

Formelstrukturer kan även bestå av mer produktiva mönster med specifika lexikala element som genererar en hel familj av liknande strukturer (Wray 2002:7, Pawley 2009:6 f.). Förhållandet mellan formelstrukturer och mer schematiska mönster diskuteras livligt bl.a. inom kognitiv lingvistik (Schmid 2016a). Eftersom personer med demens typiskt uppvisar en hög grad av formelstrukturer blir det intressant att utforska formelstrukturer och mer schematiska mönster hos denna grupp av talare: Vilka typer av återkommande strukturer förekommer och hur specifika eller schematiska är de? Konstruktionsgrammatiken erbjuder här en bra utgångspunkt eftersom alla typer av språkliga enheter ses som konstruktioner, inklusive formelstrukturer av det slag som är framträdande hos personer med demens.

I vår studie analyserar vi ett videoinspelat material med monologer från en person med demens. I analysen kombinerar vi kognitivt inriktad konstruktionsgrammatik med interaktionell lingvistik. Vår undersökning ingår i en forskningstradition som kan definieras som konstruktionsgrammatiskt inspirerad interaktionell lingvistik (se t.ex. Linell 2005, Bockgård 2012). I stället för formelstrukturer talar vi därför om formelartade konstruktioner som vi undersöker vid sidan av mer schematiska konstruktioner.

2 Språk som konstruktioner

Konstruktioner är holistiska språkliga mönster i vilka form och funktion skapar en oskiljaktig helhet (se t.ex. Hoffman & Trousdale 2013). De kan bestå av allt från mindre enheter som morfem och ord till lexikalt specificerade formelartade strukturer, semiproductiva mönster av olika slag och mer abstrakta grammatiska mönster (Croft 2001:17, Fried & Östman 2004:18 f., Goldberg 2006:5). För studier av språket hos personer med demens öppnar detta upp ett fruktbart perspektiv eftersom formelartade strukturer kan utforskas likvärdigt vid sidan av mer schematiska mönster.

Rutinisering och konventionalisering spelar en central roll vid uppkomsten av konstruktioner. När en psykologisk händelse har ägt rum kan den upprepas och utvecklas till en välrepererad rutin, dvs. befästs (eng. *entrenchment*) med mer eller mindre prefabricerad form (Langacker 2000:3–4, Schmid 2016b). Via det som på engelska kallas för *chunking* förenas ord- eller morfemsekvenser till enhetliga kognitivt tillgängliga enheter (Bybee 2010:7, Barlow 2000:318 f.). Enheterna kan vara mycket olika till sin natur och regelbundenhet (Langacker 2000:24). De semantiska varianter som uppstår i situerade kontexter bildar komplexa kategorier som kan beskrivas i termer av nätverk (Langacker 2000:36, Croft 2001:25–26).

Inte bara semantiska utan även pragmatiska och interaktionella egenskaper utgör centrala delar av konstruktioner (Fillmore 1989, Bergs & Diewald 2008). Som Ono & Thompson (1995:216–222) påpekar är realiseringen av syntaktiska mönster, som i konstruktionsgrammatik omtalas med begreppet *konstrukt* (Lyngfelt & Forsberg 2012), beroende av såväl kognitiva som interaktionella faktorer. Talare och lyssnare orienterar sig mot abstrakta och prototypiska mönster, men den faktiska produktionen instantierar ofta mönstren bara på ett ungefärligt sätt. Grammatiska konstruktioner bildar sålunda ett öppet inventarium av prototypiska mönster som vuxit fram via ett stort antal talsituationer. Mönstren är flexibla och dynamiska men inte hur flexibla som helst. Som Linell (2005:238) konstaterar är språket en situationsöverskridande praktik, en ”seg struktur” som förändras långsamt över tiden via ett stort antal specifika praktiker i enskilda situationer.

3 Språk och demens

Med demens avses ett medicinskt syndrom, som kan förorsakas av en rad olika sjukdomar och som ger upphov till förändringar inom bland annat minne, språkanvändning och beteende (Nicholl 2006).

Demens påverkar både talproduktion och språkförståelse. Vid den vanligaste demenssjukdomen Alzheimers sjukdom är ett tidigt symptom problem med att hitta ord, vilket den drabbade personen ofta hanterar genom att använda omskrivningar och semantiskt vida begrepp (som t.ex. *sak* i stället för specifi-

ka substantiv). Språket kan förefalla flytande, men skiljer sig ändå från språket hos friska talare genom att det innehåller många upprepningar och fragment. Det är en följd av att talaren snabbt glömmet vad hen sagt eller hört (Bayles & Tomoeda 2007:63). Även förståelsen av språk försämras, och när demensen framskrider börjar förståelseproblemen täcka allt fler typer av språkanvändning. Vidare blir det allt svårare att hitta ord och upprepningarna blir allt fler. Vid grav demens förekommer stor variation när det gäller olika personers förmåga att uttrycka sig språkligt. En del blir stumma, medan andra fortfarande kan uttrycka sig med ord och t.ex. säga sitt namn och svara på hälsningar (Bayles & Tomoeda 2007:67–68).

4 Material och metod

Talaren i vår fallstudie, som vi kallar Emma, är i 80-årsåldern, har demens och bor på ett svenskspråkigt boende i Finland.¹ Vi har inte haft tillgång till medicinska dokument, så vi har inga exakta uppgifter om Emmas diagnos. Utifrån en av forskarnas (CL) observationer och diskussioner med personalen på boendet, bedömer vi att kvinnan har grav demens (hon behöver hjälp med vardagliga aktiviteter, förefaller desorienterad för tid och plats och hennes kommunikationsförmåga varierar mycket beroende på situationen).

Vårt intresse för monologerna grundar sig på forskare CL:s fältstudie på boendet, då hon lade märke till att Emma ofta talade högt för sig själv, utan någon uppenbar mottagare. Monologerna uppvisade både ett omfattande ordförråd och ett stort antal formelartade strukturer och upprepade uttryck (Davis & Maclagan 2009). Vid samtal med personalen fick forskaren veta att de uppfattade kvinnan som isolerad, ”i sin egen värld”, trots att hon tillbringade mycket tid i allmänna utrymmen. Då forskaren lyssnade närmare lade hon märke till att monologerna innehöll många dialogiska element, som t.ex. responspartiklar (Lindholm 2016). Att Emma på detta sätt balanserar mellan ett rikt ordförråd och formelartade strukturer, mellan monolog och dialog, gör henne till en lämplig informant för en språklig och interaktionell studie.

För denna studie har vi valt ut fem timmar video- och ljudinspelningar, som spelats in våren 2014, för närmare granskning. Materialet består till största delen av monologer. Våra kvantitativa resultat baserar sig på ett 30 minuter långt delmaterial. Som framgått ovan kombinerar vi ett konstruktionsgrammatiskt grepp med interaktionell lingvistik, där man i analysen utgår från autentiskt förekommande samtal och understryker sambandet mellan grammatik och sociala handlingar (Lindström 2014).

¹ Materialet samlades in som en del av ett större projekt om demens och interaktion. Tillstånd för undersökningen beviljades av social- och hälsovårdsmyndigheterna i den aktuella kommunen. Vidare gav personalen, de boende och/eller deras anhöriga skriftligt tillstånd att delta i studien. Det var frivilligt att delta och i transkriptionerna har deltagarnas namn och andra identifierbara detaljer anonymiserats.

Exempel (1) ger ett prov på hur det empiriska materialet ser ut.

(1) Monolog

01 ta dem hit jo (2.7) talar du vackert jo
 02 (1.9) jo: (2.8) †så: sover di bra (0.4) jo gott
 03 jo (1.8) de blir bra jo (2.5) ja tror de också jo (2.3)
 04 (2.3) di e vanliga människor jo (1.4) *(jå)* (1.6)
 05 (va de alla) (2.5) (e di) bara †li::te <pojkar (i)
 06 jo> (1.4) jo: vi talade me dem sen jo: (3.0) jo
 07 (1.9) ni e trevliga jo (2.6) †sen får vi tala
 08 me: oss jo (1.9) så †får vi tala me oss jo (1.8)
 09 jo (1.8) nå::n, (0.5) pojke där (1.8) som ha vari där
 10 jo (2.2) (så: e: *så stor) jo* (2.0) (.mt) att di får
 11 sen jo (2.1) lite (dimla:) jo: (1.8) så †får du
 12 äta me dem nånting jo (1.9) jo (2.8) ja (3.3)
 13 ja: vi ska komma hem snart jo (1.9) sen (tear) vi
 14 ännu till jo (2.2) å nu e de så dåligt
 15 sent ren också jo (1.8) (.mt) (nu)
 16 måst de va: de jo (1.7) ganska sent e de jo (1.8) jo
 17 (2.5) kanske vi får so:va me dem jo (2.2) jo
 18 (2.7) vi talar här då jo (2.3) jo vi säger så (2.4)

Man kan analysera Emmas monolog som en del av ett samtal med en annan person snarare än som en berättelse. Hon verkar vara i färd med att göra arrangemang för nattgäster. Hennes redogörelse för de handlingar som måste utföras kombineras med olika värderande uttryck som gäller gästerna och vad som behöver göras för att de ska känna sig välkomna. Kombinationen av villkorsbisatsen *talat du vackert jo* med huvudsatsen *så sover di bra* (r. 1–2) antyder att ansträngningar av något slag får gästerna att sova bra. Emma bekräftar att det är en bra plan (*de blir bra jo*, r. 3) och fortsätter att beskriva de personer som hon talar om som *vanliga människor* (r. 4), *bara lite pojkar* (r. 5) och *nån pojke* (r. 9). Hennes lexikala val och användningen av adverbet *bara* signalerar att gästerna inte är krävande; de nöjer sig med lite. Emma talar också om olika händelser som ska utföras tillsammans med gästerna: *äta me dem nånting* (r. 12) och *sova me dem* (r. 17). Frasen *vi säger så* (r. 18, se Andersson 2000) ger intrycket av att hon ger ett förslag till någon, och att samtalet nu håller på att avslutas.

Utöver det ovan nämnda kan man vidare notera att Emmas monolog består av ett antal språkliga uttryck och mönster, som upprepas frekvent. Det följande avsnittet ägnas åt en detaljerad analys av dessa mönster.

5 Analys

Som framgått är det empiriska materialet 30 minuter långt, fördelat på 28 minuter monolog och två minuter dialog mellan Emma och en ur personalen. I en del av materialet sitter en annan äldre person i en fåtölj nära Emma, och potentiellt kunde man tänka sig att vissa av de monologiska bidragen riktas till per-

sonen som sitter i hennes närhet. I de fall då Emma inte med blickar, gester eller kroppsposition visar att hon orienterar sig mot sin samtalspartner, har vi ändå räknat hennes bidrag som monologiska. I de fall då Emma icke-verbalt orienterar sig mot den person som sitter nära henne, har vi räknat fallen som ingående i en egen kategori mellan monolog och dialog.

Tabell 1 visar de enheter som Emmas monolog består av. Det var relativt lätt att göra indelningen i enheter. Som framgår av exempel (1) innehåller Emmas tal många pauser och i regel har en sträng som står mellan två pauser definierats som en enhet.

Tabell 1. Översikt över enheter i materialet.

Diskurspartiklar	125
Andra fristående ord	7
Fraser	33
Satser	197

De flesta enheterna i materialet är således satsformade med 197 belägg, och diskurspartiklarna utgör också en frekvent kategori med 125 belägg. Som *diskurspartiklar* kategoriserar vi här sådana funktionsord som reglerar interaktionen och som ensamma kan utgöra fullvärdiga handlingar i dialog (jfr Lindström 2008:281–282). Den mest frekventa kategorin av diskurspartiklar är *jo*, som behandlas nedan. Enheter som består av fraser och andra fristående ord än diskurspartiklar är däremot ovanliga i vårt material. I kategorin *fraser* har vi räknat in sådana enheter som består av fristående fraser som står mellan två pauser. Sådana enheter som utgörs av fristående ord som står mellan två pauser har placerats i kategorin *andra fristående ord*.

5.1 Konstruktioner med *jo*

Som tabell 1 visat förekommer diskurspartiklar relativt ofta som fristående enheter i materialet. Den vanligaste av dessa fristående diskurspartiklar är *jo*, som också förekommer i final position i satsformade enheter. De finalt placerade beläggen på *jo* har inte räknats med i kategorin 'diskurspartiklar' i tabell 1 ovan, utan de ingår i kategorin 'satser'. Tabell 2 ger en översikt över antalet belägg på *jo*.

Tabell 2. Återkommande mönster med *jo*.

<i>Jo</i> som fristående diskurspartikel	59
Satser med finalt <i>jo</i>	144

SAG (2:751) klassificerar *jo* som en interjektion av typen svarsord. Om föregående talare t.ex. kommit med ett påstående, används svarsord för att anting-

en bekräfta eller bestrida det föregående påståendet. Svorsord kan ensamma utgöra turer i samtal, dvs. ”stå för en relevant handling i en dialog” (Lindström 2008:80). Fristående *jo* kan även fungera som uppbackning (Green-Vänttinen 2001), dvs. signalera att lyssnaren hör på eller att samtalet kan fortsätta. I finlandssvenska samtal har *jo* ofta en instämmande eller bekräftande funktion och förekommer i sekvenser där lyssnaren delar talarens erfarenheter och håller med om det som hen säger (Green-Vänttinen 2001:108, 110). Diskurspartiklar som *ja* och dess varianter – i finlandssvenska (och nordsvenska) ofta *jo* – kan emellertid även vara placerade finalt i en enhet:

(2) Lina kommer tillbaka i morgon. – Hon gör det, *ja*. SAG (2:752)

Finalt placerade diskurspartiklar fungerar som förstärkare; instämmandet blir starkare än utan den finala markören. Om den finska diskurspartikeln *joo* 'ja' konstaterar Iso Suomen Kielioppi § 1040 att den uttrycker instämmande med föregående tur och ibland även en implikation om att det tidigare sagda är något självklart eller en bisak.

Som framgår av tabell 2 är fristående *jo* den mest frekventa diskurspartikeln i vårt material och står för 59 av totalt 125 belägg. I följande utdrag har de fristående *jo*-enheterna markerats.

(3a) Fristående *jo* i monolog

01 <så: e di *vanliga jo*> (2.1) vi e vanliga mänskor
 02 jo (2.5) så e de så *jo* (1.0) ((nickar i takt:)) **jo**
 03 (4.1) ***jo*** (2.6) ***jo*** (2.7) ***jo*** (3.6)
 04 vi talar så vackert här jo (1.7) (.mt) ni får tala
 05 me dem jo (2.3) jo: sen får ni komma hem igen jo
 06 (1.3) ni får komma hem jo (2.3) ((nickar:))
 07 **jo** (2.7) alla blir (2.2) ((nickar)) Guds barn jo

På raderna 2 och 3 i utdraget producerar Emma en serie bestående av fyra *jo* i rad. Varje *jo* föregås och följs av en längre paus (eller ett klart förlängt ljud som på r. 5), vilket motiverar att vart och ett av dessa *jo* analyseras som en separat enhet. Emma uttalar dessa *jo* med emfas och de åtföljs av nickningar. I utdraget sker vidare en övergång från satsformade enheter med finalt *jo* (r. 1–2) till fristående *jo* (r. 2–3), som sedan igen följs av satsformade enheter med finalt *jo* (r. 4–7).

I en tidigare studie (Lindholm 2017:34) visade det sig att Emmas bruk av *jo* ger hennes monologer en viss rytm och även en dialogisk prägel eftersom *jo* i talat språk typiskt fungerar som svorsord eller som stödsignaler från lyssnaren med den primära funktionen är att reagera på något föregående. Medan *jaså*, som vanligen uttrycker att man fått ny information (Green-Vänttinen 2001: 132–133), nästan enbart används av Emma som respons till initiativ producerade av andra talare (Lindholm 2016), förekommer *jo* främst i hennes monologer. Fastän båda partiklarna typiskt fungerar som responser på sådant som andra sagt, verkar de i Emmas språkbruk ha en arbetsfördelning: *jaså* används

som respons i dialogiska situationer, medan *jo* och *mm*, som kan utgöra svagare kvitteringar än nyhetsmarkörer av typen *jaså*, används främst (men inte uteslutande) i monologiska situationer. Serier med många *jo* eller *mm* förekommer typiskt när satsfrekvensen går ner och fungerar som övergångar mellan mer elaborerade monologer och tystnad. I sådana långa serier av upprepade partiklar kunde man tänka sig att Emma för en dialog med sig själv, dvs. använder partiklarna för att instämma i det hon själv tidigare sagt snarare än i något som någon annan sagt.

Fristående *jo* utgör sålunda en central återkommande enhet i Emmas monologer. I konstruktionsgrammatisk anda kunde man beskriva fristående *jo* som en konstruktion i Emmas språkliga repertoar. I vårt material förefaller denna konstruktion ha en dialogisk responsiv funktion (jfr Lindström 2008:80) samtidigt som den ofta markerar övergångar.

Som framgått av tabell 2 är satser med finalt *jo* ett annat ofta återkommande mönster hos Emma. Mönstret åskådliggörs i exempel (3b).

(3b) Finalt *jo* i monolog

01 <så: e di *vanliga jo*> (2.1) vi e vanliga människor
 02 jo (2.5) så e de så *jo* (1.0) ((nickar i takt:)) jo
 03 (4.1) *jo* (2.6) *jo* (2.7) *jo* (3.6)
 04 vi talar så vackert här jo (1.7) (.mt) ni får tala
 05 me dem jo (2.3) jo: sen får ni komma hem igen jo
 06 (1.3) ni får komma hem jo (2.3) ((nickar:))
 07 jo (2.7) alla blir (2.2) ((nickar)) Guds barn jo

I utdraget förekommer sju satsformade enheter med finalt *jo*. *Guds barn jo* på rad 7 kan tolkas antingen som en del av satsen *alla blir Guds barn jo* eller som en kombination av nominalfrasen *Guds barn* och *jo*. Tolkningen av enheten som fras- eller satsformad är osäker på grund av den långa pausen efter verbet *blir*.

Funktionen för de finala *jo* i utdrag (3b) uppvisar flera likheter med funktionen hos fristående *jo*. Också i final position efter satser, fraser eller ord har *jo* en dialogisk funktion. Här väljer vi emellertid att se det finala *jo* som en del av ett större mönster som Emma använder sig av genomgående i sina monologer. Enheterna som *jo* avslutar kan analyseras som turkonstruktionsenheter (TKE:r). I dessa TKE:er uppträder *jo* i den finala kontextualiseringsfasen, där bl.a. praktiker som ger signaler om mottagarens medhåll eller förståelse typiskt förekommer (Lindström 2008:247). Även i (3b) kunde man tänka sig att Emma för en dialog med sig själv. Alternativt kan man tänka sig att hon för en dialog med en tilltänkt mottagare. Liksom det fristående *jo* har det finala *jo* en diskursstrukturerande funktion. I final position avslutar *jo* turkonstruktionsenheter och efterföljs ofta av pauser. Diskurspartikeln har sålunda en avgränsande funktion i ett större mönster som Emma använder sig av i sina monologer. Mönstret kunde beskrivas som en konstruktion på diskursnivån med formen [SATS/FRAS/ORD *jo* PAUS].

Förutom konstruktioner med *jo* innehåller Emmas monologer även en uppsättning snarlika strukturer med återkommande lexikala element. I följande avsnitt studerar vi två av dessa närmare.

5.2 Konstrukter med återkommande lexikala element

I Emmas bruk av diskurspartikeln *jo* som vi diskuterat ovan kan man urskilja konstruktioner som man kan ge en förhållandevis klar beskrivning. I materialet förekommer emellertid också återkommande mönster av ett annat slag: strukturer där en lexikal enhet upprepas i snarlika men ändå något varierande strukturer. Ett av de lexikala element som återkommer på detta sätt i Emmas monologer är adjektivet *vanlig*. Tabell 3 ger en översikt av de strukturer som *vanlig* förekommer i.

Tabell 3. Strukturer med *vanlig*.

Fundament	Finit verb	Subjekt	(Sats)Advl.	Infinit verb	Objekt/predikativ	Adverbial	Efterled
di	e				<i>vanliga</i>		di där jo
di	e				<i>vanliga</i> människor		jo
di	e				<i>vanliga</i> människor		jo
vi	e				<i>vanliga</i> människor båda		jo
allt	e				<i>vanligt</i>		jo
vi	e				<i>vanliga</i> människor		jo
vi	e				<i>vanliga</i> människor		jå
vi	e		bara		<i>vanliga</i>		jå

Strukturerna med *vanlig* är snarlika. I samtliga belägg ingår *vanlig* i predikativ som följer den finita verbformen *e*. Det lexikala elementet *vanlig* i predikativ position förekommer både fristående och som attribut till *människor*. I alla belägg följs *vanlig* av ett efterled som består av eller innehåller en partikel (*jo/jå*). Positionerna för infinit verb och adverbial står tomma, med undantag av *bara* i mittfältet i en av strukturerna. Det övergripande mönstret för samtliga strukturer kunde sammanfattas som [PRON *e* (SADVL) *vanlig* (*människor*) (PRON) *jo/jå*]. Vi föreslår att detta kunde ses som en typ av konstruktion hos Emma. I konstruktionen utgör *vanlig* det centrala elementet. Konstruktionerna som realiseras av denna konstruktion avviker i viss mån från varandra men mönstret är så pass dominerande att man kan tänka sig att det utgör en holistisk kognitiv resurs hos Emma.

Ett annat återkommande mönster i Emmas monologer är strukturer som innehåller det lexikala elementet *tala*, vilket även noterats i en tidigare studie (Lindholm 2017:35). Strukturerna med *tala* presenteras i tabell 4.

Tabell 4. Strukturer med *tala*.

Fundament	Finit verb	Subjekt	(Sats)Advl.	Infinit verb	Objekt/predikativ	Adverbial	Efterled
				tala	me dom		jo
				tala	lite hör där		jo
	talar	du			vackert		jo
jo vi	talade				me dem	sen	jo
vi	talar					här då	jo
vi	talar				svenska	här	jo
vi	talar				allt vackert me dej		jo
vi	talar				så vackert	här	jo
ni	får			tala	me dem		jo
vi	ska			tala	lite me henne		
				tala	me honom		jo
vi	tala ²				me dem		jo
di	ska			tala	lite me dem		jo
vi	får			tala	me nånting		jo
snara	talade	vi					
vi	får			tala	me dom		jo
vi			sen	tala	me honom		jo
(måst) vi	tror	ja		tala	lite		

Strukturerna med *tala* är både mer frekventa och mer varierade än strukturer med *vanlig*. Verbet *tala* förekommer i både finit och infinit form. Det finita verbet förekommer i både presens- och preteritumform, och det infinita *tala* står både tillsammans med andra verb (*ska/får/tror*) och som det enda verbet i satsen. I de flesta beläggen står verbet tillsammans med pronomenet *vi*, men även pronomenen *ni* och *di* förekommer. De flesta objekten har formen av prepositionsfraser, som består av prepositionen *med* och ett pronomen (*dom/dem/dej/henne/honom/nånting*), men även objekt som har formen av en nominalfras (*svenska*) eller ett adverb (*vackert/så vackert/lite*) förekommer i mönster med *tala*. Som Lindholm (2017:35–36) visat är kombinationen *tala svenska* ett återkommande mönster i Emmas monologer, som hon använder för att bygga upp narrativa scenarion med protagonister som talar svenska. I vissa fall, som i exemplet ovan (*vi talar svenska*) inkluderar Emma sig själv i protagonisterna, medan hon i andra situationer utpekar andra som den svensktalande gruppen (*di ska tala svenska här jo*; Lindholm 2017:34). Emmas bruk av *tala svenska* i monologerna förefaller ha funktionen av att positionera henne som en medlem av den svenskspråkiga gruppen som är involverad i att föra samtal på svenska. I alla belägg förekommer det finala efterledet *jo*, men i fyra belägg står ett adverbial (*sen/här (då)*) mellan objektet och efterledet.

Jämfört med strukturerna med *vanlig* är strukturerna med *tala* mer komplexa och inte lika lätta att fånga i ett övergripande mönster. Det oaktat finns

² Vi har som tillhörande samma språkgemenskap som informanten gjort bedömningen att det rör sig om det finita verbet *talade*, som uttalas med bortfall av preteritumändelsen *-de*, och inte om den infinita verbformen *tala*.

det ett slags liknande nätverk av snarlika konstrukter som kunde relateras till ett övergripande mönster som Emma använder sig av i sina monologer. Förenklat kunde detta mönster – eller denna konstruktion – beskrivas som [PRON *tala med PRON jo*]. De varierande delarna är emellertid fler än i *vanlig*-konstruktionen hos Emma och analysen behöver specificeras i framtida studier.

6 Slutsatser

Analysen ovan har visat att det finns givna återkommande mönster i Emmas monologer som kan beskrivas som konstruktioner. Vi har urskilt två konstruktioner med *jo* som båda har en dialogisk och diskursstrukturerande funktion: fristående *jo* och mönstret [SATS/FRAS/ORD *jo* PAUS]. Båda konstruktionerna förekommer typiskt i Emmas monologer medan t.ex. diskurspartikeln *jaså* förekommer i dialogiska partier i Emmas tal (Lindholm 2016). Medan det fristående *jo* ensamt utgör en resurs i Emmas monologer, ingår det finala *jo* i något som kunde ses som en TKE-konstruktion. Att betrakta mönstret som en konstruktion hos Emma är motiverat med tanke på hur frekvent det är i hennes monologer. Det utgör klart en kognitiv resurs av schematisk karaktär som Emma utnyttjar sig av.

En annan typ av framträdande mönster i Emmas monologer är snarlika men ändå något varierande strukturer med ett återkommande lexikalt element som *vanlig* och *tala*. Vi har valt att analysera dessa strukturer som nätverk av konstrukter som byggs upp kring en given lexikal enhet. Eventuellt kunde man tänka sig att Emma har en *vanlig*-konstruktion och en *tala*-konstruktion med vissa rörliga delar, som förklarar variationen kring de lexikala elementen.

Särskilt den senare typen av konstruktioner är intressanta med tanke på förhållandet mellan formelartade och mer schematiska konstruktioner. Snarare än att upprepa fasta uttryck av ett givet slag upprepar Emma *nästan* samma uttryck. Det finns ett klart samband mellan strukturerna med lexikala element som *vanlig* och *tala*. Vi har att göra med ett slags basmönster som kan byggas ut med delar som inte förekommer i alla konstrukter. Vi tänker oss att det finns en central nod i dessa konstruktioner, t.ex. *vanlig* och *tala*, som kan byggas ut i varierande utsträckning. Hos personer med demens – för vilka formelartade uttryck utgör en central resurs – kan konstruktioner av detta slag tänkas spela en viktig roll.

Tack

Studien har fått stöd av Finlands Akademi (beslut nr. 256792). Vi vill också tacka Steffen Höder för kommentarer till texten och Anna Johansson som har bistått oss med genomgång av materialet.

Transkriptionsnyckel³

(men)	transkriptionen är osäker
(())	transkriberarens kommentarer
<u>men</u>	emfas
<men>	långsammare tal än normalt
men	sägs skrattande
(mt)	smackande ljud
-	plötsligt avbrott eller stamning (me-)
:	förlängt ljud (m:en)
::	ytterligare förlängt ljud
↑	stigande intonation
(0.6)	en paus uttryckt i tiondels sekunder (minsta pauslängden 0.2 sek)

Litteratur

- Andersson, Lars-Gunnar, 2000: *Vi säger så*. Stockholm: Norstedts Akademiska förlag.
- Barlow, Michael, 2000: Usage, Blends, and Grammar. I: Barlow, Michael & Kemmer, Suzanne (red.), *Usage-Based Models of Language*. Stanford: CSLI Publications. S. 315–345.
- Bayles, Kathryn A. & Tomoeda, Cheryl K., 2007: *Cognitive-communication disorders of dementia*. San Diego: Plural Publishing.
- Bergs, Alexander & Diewald, Gabriele, 2008: Introduction: Constructions and Language Change. I: Bergs, Alexander & Diewald, Gabriele (red.), *Constructions and Language Change*. Berlin: De Gruyter. S. 1–21.
- Bockgård, Gustav, 2012: ”Jovars, det duger tills vidare”. En interaktionell analys av konstruktionsfamiljen diskurspartikel + vars. I: *Språk och interaktion* 3. Helsingfors: Helsingfors universitet. S. 175–232.
- Bybee, Joan, 2010: *Language. Usage and Cognition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Croft, William, 2001: *Radical Construction Grammar. Syntactic Theory in Typological Perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Davis, Boyd H. & Maclagan, Margaret, 2009: Examining pauses in Alzheimer’s discourse. I: *American Journal of Alzheimer’s Disease and Other Dementias* 24(2). S. 149–154.
- Fillmore, Charles J., 1989: Grammatical Construction Theory and the Familiar Dichotomies. I: Dietrich, Rainer & Graumann, Carl F. (red.), *Language Processing in Social Context*. Amsterdam: Elsevier Publishers. S. 17–38.
- Fried, Mirjam & Östman, Jan-Ola, 2004: Construction Grammar. A thumbnail sketch. I: Fried, Mirjam & Östman, Jan-Ola (red.), *Construction Grammar in a Cross-Language Perspective*. Amsterdam: John Benjamins. S. 11–86.
- Goldberg, Adele E., 2006: *Constructions at Work. The Nature of Generalization in Language*. Oxford: Oxford University Press.
- Green-Vänttinen, Maria, 2001: *Lyssnaren i fokus. En samtalsanalytisk studie i uppbackningar*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Hoffmann, Thomas & Trousdale, Thomas (red.), 2013: *The Oxford Handbook of Construction Grammar*. Oxford: Oxford University Press.

³ Se Ochs m.fl. 1996:461–465.

- ISK = Hakulinen, Auli, Vilkuna, Maria, Korhonen, Riitta, Koivisto, Vesa, Heinonen, Tarja-Riitta & Alho, Irja, 2004. *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Langacker, Ronald W., 2000: A Dynamic Usage-Based Model. I: Barlow, Michael & Kemmer, Suzanne (red.), *Usage-Based Models of Language*. Stanford: Stanford University. S. 1–63.
- Lindholm, Camilla, 2016: Boundaries of participation in care home settings: use of the Swedish token *jaså* by a person with dementia. I: *Clinical Linguistics and Phonetics* 30(10). S. 832–848.
- Lindholm, Camilla, 2017: Ageing as a Swedish-speaking Finn: Positioning and language choice at a nursing home. I: Plejert, Charlotta, Lindholm, Camilla & Schrauf, Robert W. (red.), *Multilingual interaction and dementia*. Bristol: Multilingual Matters. S. 25–51.
- Lindström, Jan, 2008: *Tur och ordning. Introduktion till svensk samtalsgrammatik*. Stockholm: Norstedts Akademiska förlag.
- Lindström, Jan, 2014: Interaktionell lingvistik: procedurer, teman och analyser. I: *Folkmålsstudier* 52. S. 31–55.
- Linell, Per, 2005: En dialogisk grammatik. I: Anward, Jan & Nordberg, Bengt (red.), *Samtal och grammatik: Studier i svenskt samtalspråk*. Lund: Studentlitteratur. S. 231–328.
- Lyngefelt, Benjamin & Forsberg, Markus, 2012: *Ett sverigesvenskt konstruktikon. Utgångspunkter och preliminära ramar*. Forskningsrapporter från Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet. <https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/29198/1/gupea_2077_29198_1.pdf> (2019-02-16).
- Nicholl, Claire, 2006: Mental health in older age. I: Bryan, Karen & Maxim, Jane (red.), *Communication disability in the dementias*. London/Philadelphia: Whurr Publishers. S. 17–48.
- Ochs, Elinor, Schegloff, Emanuel A. & Thompson, Sandra (red.), 1996: *Interaction and grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ono, Tsuyoshi & Thompson, Sandra, 1995: What can conversation tell us about syntax? I: Philip W. Davis (red.), *Alternative Linguistics. Descriptive and Theoretical Modes*. Amsterdam: John Benjamins. S. 213–271.
- Pawley, Andrew, 2009: Grammarians' languages versus humanists' languages and the place of speech and formulas in models of linguistic competence. I: Corrigan; Roberta m.fl. (red.), *Formulaic language. Volume 1. Distribution and historical change*. Amsterdam. S. 3–26.
- SAG = Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan & Andersson, Erik, 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Svenska Akademien (Norstedts distr.).
- Schmid, Hans-Jörg (red.), 2016a: *Entrenchment and the psychology of language learning: how we reorganize and adapt linguistic knowledge*. Washington: Mouton de Gruyter & American Psychological Association.
- Schmid, Hans-Jörg 2016b: A framework for understanding entrenchment and its psychological foundations. I: Schmid, Hans-Jörg (red.), *Entrenchment and the psychology of language learning: how we reorganize and adapt linguistic knowledge*. Washington: Mouton de Gruyter & American Psychological Association. S. 9–36.
- Wray, Alison, 2002: *Formulaic language and the lexicon*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wray, Alison, 2008: *Formulaic language: Pushing the boundaries*. Oxford: Oxford University Press.

Svenskans beskrivning 36

Förhandlingar vid trettiosjätte sammankomsten
Uppsala 25–27 oktober 2017

Redigerad av
Marco Bianchi, David Håkansson, Björn Melander, Linda Pfister,
Maria Westman & Carin Östman

UPPSALA
UNIVERSITET

2019

© 2019 respektive författare
urn:nbn:se:uu:diva-378180
<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-378180>
ISSN 1102-3619
ISSN 0083-4661
ISBN 978-91-519-1037-6
Sättning: Textgruppen i Uppsala AB
Tryckt i Sverige av ÅTTA.45 Tryckeri
Uppsala, Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 2019